

แนวทางการพัฒนากำลังคนเพื่อเป็นผู้ประกอบการเกษตรบนเส้นทาง อาชีพเกษตร: ถอดประสบการณ์โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่

อภิชาติ ไจอารีย์*

นิรันดร์ ยิ่งยวด**

นนทวัชร สิริพัฒนนันท์***

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงคุณภาพนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสถานการณ์วิกฤติกำลังคนภาคเกษตรกรรมของประเทศไทย 2) ถอดประสบการณ์การพัฒนากำลังคนภาคเกษตรกรรมโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ 3) วิเคราะห์เส้นทางการเป็นผู้ประกอบการเกษตรบนเส้นทางอาชีพเกษตร และ 4) นำเสนอแนวทางการพัฒนากำลังคนเพื่อเป็นผู้ประกอบการเกษตรบนเส้นทางอาชีพเกษตร เก็บข้อมูลด้วย การวิเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มย่อย และจัดเวทีระดมความคิดจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ตัวแทนเกษตรกรแห่งชาติ และตัวแทนเกษตรกรรุ่นใหม่ จำนวน 41 คน รวมทั้งการสำรวจพื้นที่นิคมเศรษฐกิจพอเพียง และใช้การวิเคราะห์เนื้อหาของข้อมูล (Content Analysis) ผลการวิจัย พบว่า ปัจจุบันสถานการณ์กำลังคนภาคเกษตรกรรมของประเทศไทยมีสัดส่วนลดลงเรื่อยๆ ซึ่งส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางด้านอาหาร และลูกหลานของคนที่อยู่ในภาคเกษตรไม่สืบต่อกิจการของคนรุ่นเก่า ซึ่งสอดคล้องกับโครงสร้างประชากรที่ปัจจุบันเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ทำให้อายุเฉลี่ยของเกษตรกรไทยสูงขึ้นตามไปด้วย สะท้อนให้เห็นว่า เกษตรกรไทยยังเป็นคนยุคเดิมๆ มีผลต่อเรื่องขององค์ความรู้ และศักยภาพในการผลิต จากการจัดการศึกษาเกษตร พบว่า ทั้งในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณลดน้อยลง ซึ่งผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากอาชีพเกษตรก็ไม่เข้าอาชีพภาคเกษตร โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ เป็นความพยายามหนึ่งในการสร้างโอกาสและพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้สู่การประกอบอาชีพเกษตรกรรมสามารถพัฒนาศักยภาพการผลิต การยกระดับอาชีพเกษตรกรรม และเพิ่มกำลังคนภาคเกษตรกรรมได้ระดับหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องมาจากมีหลักสูตรการพัฒนาศักยภาพผู้เข้าร่วมโครงการที่เป็นรูปธรรมภายใต้ภาคีความร่วมมือที่ชัดเจน และมีการสนับสนุนปัจจัยการผลิต คือ ที่ดินทำกิน แนวทางในการพัฒนากำลังคนเพื่อเป็นผู้ประกอบการเกษตร ประกอบด้วย 4

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., ภาควิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชน คณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

** อาจารย์ ดร., ภาควิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชน คณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

*** ผู้ช่วยนักวิจัย, ภาควิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชน คณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แนวทางดังนี้ 1) หลังจากจบการศึกษาในระดับ ปวช.และ/หรือ ปวส. จาก วิทยาลัย. ควรเข้าสู่ตลาดแรงงานภาคเกษตรกรรมในสถานประกอบการ เพื่อสั่งสมประสบการณ์ทั้งด้านการเกษตรและการบริหารจัดการ ตลอดจนเพื่อสะสมทุน 2) เส้นทางตามแนวทางการพัฒนาของโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ ผ่านการพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้เพื่อการประกอบอาชีพและการสนับสนุนปัจจัยการผลิตจากหน่วยงานภาครัฐ และ/หรือภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง 3) การสร้างต้นแบบผู้ประกอบการเกษตรและระบบพี่เลี้ยง และ 4) การสร้างเครือข่ายผู้ประกอบการเกษตรกรรม

คำสำคัญ: แนวทางการพัฒนา/ผู้ประกอบการเกษตร/ อาชีวเกษตร/ โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่

Guidelines on Manpower Development to Become Entrepreneurs in Agricultural Career Paths: Learning from Experience of the Developmental Project of the New Generation of Farmers

Apichart Jai-aree^{*}

Nirun Yingyuat^{**}

Nonthawat Siripattananan^{***}

Abstract

This qualitative study aims 1) to analyze the manpower crisis in agricultural sector of Thailand, 2) to learn from experience of the developmental project of the new generation of farmers, 3) to analyze the paths to become entrepreneurs in agricultural careers and 4) to propose guidelines on manpower development to become entrepreneurs in agricultural career paths. Data collection were done through techniques of content analysis, interview, focus group, and idea mobilization among 41 concerned people including representatives of national farmers and new generation

^{*} Assistant Professor Dr., Department of Human and Community Resource Development, Faculty of Education and Development science, Kasetsart University

^{**} Lecturer Dr., Department of Human and Community Resource Development, Faculty of Education and Development science, Kasetsart University

^{***} Researcher, Department of Human and Community Resource Development, Faculty of Education and Development science, Kasetsart University

farmers and a survey of settlements of sufficient economy. Then the data were analyzed by the method of content analysis. Findings revealed that at present the manpower in agricultural sector is declining and therefore affecting food security. Children of farmers do not follow their parents thus to be farmers. Moreover, while Thai society is becoming a society of the elders, the average age of Thai farmers is also getting higher. This suggests that Thai farmers are still of the past generation. This also impacts on knowledge body of farming and farm productivity. **From a study on the provision of agricultural education**, it was found that in terms of both quality and quantity, the number of graduates in agriculture is reducing and these graduates do not enter agricultural careers. **The developmental project of the new generation of farmers** is an effort to create opportunity and to develop learning potential to enter agricultural careers. To some extent, it can develop agricultural productivity, upgrade farming occupation and enhance the agricultural manpower because in this project, there is a concrete course to develop participants' potential under definite collaborative parties and the participants are supported in terms of a productive factor of farming land. **The guidelines on manpower development to become agricultural entrepreneurs** are composed of 4 ways as follows: 1) that graduates of both levels of CVE and/or HCVE (Certificate/ Higher Certificate of Vocational Education) from agricultural colleges should enter the labor markets of entrepreneurial businesses after their graduations to accumulate experience both in farming and management and capital saving., 2) to follow the career paths according to the guidelines by the developmental project of the new generation of farmers through development of learning potential for careers and support in terms of a productive factors by public and/or private sectors concerned, 3) to design prototypes of agricultural entrepreneurs and mentoring systems, and 4) to network agricultural entrepreneurs

Key words: Guidelines on Development/ Agricultural Entrepreneur/ Agricultural Career/

Developmental Project of the New Generation of Farmers

บทนำ

การพัฒนาประเทศในช่วงเวลาที่ผ่านมามีภาคเกษตรมีบทบาทสำคัญต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ทั้งในมิติของการผลิตที่สามารถพึ่งพาตนเองด้านอาหารและเป็นแหล่งสร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือนภาคเกษตรและเป็นฐานการผลิตที่สนับสนุนการสร้างมูลค่าเพิ่ม เพื่อการค้าและการส่งออกสำหรับภาคการผลิตและบริการอื่นๆ รวมถึงในมิติการพัฒนาสู่แหล่งการผลิตพลังงานทดแทนที่สำคัญของประเทศ เนื่องจากภาคเกษตรเป็นฐานการผลิตที่เข้มแข็งด้วยมีที่ตั้งทางภูมิประเทศและภูมิอากาศเหมาะสมมีภูมิปัญญาด้านการผลิตการประยุกต์คัดแปลงและวัฒนธรรมอาหารที่เข้มแข็งและหลากหลายรวมทั้งเป็นประเทศผู้ผลิตอาหารส่งออกที่สำคัญรายใหญ่ของโลก ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2554: 53-54) รายงานสถานการณ์การพัฒนาของภาคเกษตรตลอดช่วงที่ผ่านมา พบว่า ปัจจุบันประเทศไทยมีพื้นที่ทำการเกษตร ร้อยละ 40 ของพื้นที่ทั้งประเทศ ครัวเรือนเกษตรกร 6.9 ล้านครัวเรือน ซึ่งประกอบด้วยเกษตรกรรายย่อยที่ผลิตเพื่อพึ่งพาตนเองเกษตรกรที่ผลิตเชิงพาณิชย์ และเกษตรกรที่แปรรูปผลิตผลเกษตรเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม ประสิทธิภาพการผลิตโดยเฉลี่ยในบางสินค้าที่ยังคงต่ำหากเปรียบเทียบกับประเทศเพื่อนบ้านเนื่องจากภาคเกษตรไม่สามารถเร่งพัฒนาผลิตภาพการผลิตได้ทันต่อสภาพการแข่งขันในตลาดโลกที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ปญันต์ จันทน์หอม รุ่ง มัลลิกะมาส และอโนทัย พุทธาวี (2554) พบว่า ภาคการผลิตของประเทศไทยยังมีประสิทธิภาพต่ำ ถูกจัดอยู่ในกลุ่มที่มีระดับเทคโนโลยีการผลิตระดับกลาง และการศึกษาของ อัมพร มาแสวง (2555: 10) ที่รายงานว่า ภาคเกษตรของไทยมีการปรับตัวค่อนข้างช้า เมื่อเปรียบเทียบกับภาวะที่โลกปรับเปลี่ยนเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจที่อาศัยฐานความรู้เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาเนื่องจากประสิทธิภาพการผลิตในภาคเกษตรยังอยู่ในระดับต่ำ โดยพืชเกษตรหลักไม่สามารถแข่งขันได้ มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลือง ขาดการอนุรักษ์ฟื้นฟูอย่างเป็นระบบ ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของฐานการผลิต อีกทั้งสถาบันเกษตรกรยังขาดความเข้มแข็งในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพเกษตรกร ส่วนด้านการส่งออกหลักของภาคเกษตรยังคงอยู่ในรูปของสินค้าขั้นปฐมและเกษตรกรส่วนใหญ่ยังประสบปัญหาหนี้สินและความยากจนโดยในปี พ.ศ. 2550 ประเทศไทยมีคนยากจนทั้งสิ้น 5.4 ล้านคนในจำนวนนี้เป็นเกษตรกร ร้อยละ 56.9 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554: 53-54)

นอกปัญหาดังกล่าวข้างต้น การศึกษาของ อภิชาติ ใจอารีย์ และคณะ (2551) ที่ศึกษาการเปลี่ยนผ่านกระบวนทำนา กรณีศึกษาชุมชนชวนา ตำบลมหาสวัสดิ์ จังหวัดนครปฐม พบว่า ชาวนาส่วนหนึ่งยังมีทัศนคติในทางลบต่ออาชีพตนเอง โดยมองว่าอาชีพชาวนาเป็นอาชีพที่ลำบาก ไม่มีความมั่นคงด้านรายได้ และไม่ต้องการให้ลูกหลานของตนเองมาเป็นชาวนา เพราะเห็นว่าเป็นอาชีพที่

เหนื่อย และไม่มีเกียรติ จากการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า ยังมีเกษตรกรบางส่วนที่มีทัศนคติด้านลบต่ออาชีพเกษตรกรอยู่

จากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2555) พบว่ารูปแบบการทำงานของคนไทยเปลี่ยนไปอย่างเห็นได้ชัด จากที่ส่วนใหญ่ทำงานในภาคการเกษตรมาเป็นการทำงานนอกภาคเกษตร นับตั้งแต่ประเทศไทยเผชิญกับวิกฤติเศรษฐกิจเมื่อปี พ.ศ. 2540 ซึ่งในขณะนั้นพบว่าแรงงานที่ทำงานในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตรไม่แตกต่างกัน (16.5 ล้านคน) ต่อมาในปี พ.ศ. 2541 ผลจากวิกฤติเศรษฐกิจทำให้มีแรงงานนอกภาคเกษตรจำนวนมากต้องออกจากงานและ หวนกลับไปทำงานในภาคเกษตรจนทำให้มีจำนวนมากกว่าผู้ทำงานนอกภาคเกษตรอีกครั้ง แต่ภายหลังจากภาวะเศรษฐกิจเริ่มฟื้นตัวแรงงานกลับเข้ามาทำงานนอกภาคเกษตรมากขึ้น และนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน พบว่า แรงงานนอกภาคเกษตรจะมีจำนวนและสัดส่วนมากกว่าในภาคเกษตร โดยมีความแตกต่างมากขึ้นตามลำดับอย่างเห็นได้ชัด

นอกจากนี้ Khumpisuth (2553) ได้วิเคราะห์วิกฤติแรงงานภาคเกษตรกรรมของไทยไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้ ภาคเกษตรเป็นภาคที่ใช้แรงงานมากที่สุด แต่มีรายได้ต่อประชากรต่ำสุด ประเทศไทยเป็นประเทศผู้ผลิตและส่งออกสินค้าเกษตรและอาหารที่สำคัญของภูมิภาค (คนางค์ คันธมธูรพจน์, 2558, น.258) กำลังเผชิญปัญหาใหม่ด้านแรงงานที่จะส่งผลกระทบต่อการผลิตทางการเกษตรในอนาคตอันใกล้ สาเหตุหลักมาจาก 1) การก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุของประเทศไทย ประชากรที่ประกอบอาชีพเกษตรมีอายุโดยเฉลี่ยประมาณ 58 ปี 2) ความไม่มั่นคงในรายได้จากการทำการเกษตร ขาดแรงจูงใจ ขาดนโยบายแก้ปัญหาที่เป็นรูปธรรมอย่างต่อเนื่อง 3) การเคลื่อนย้ายแรงงาน การขาดแรงงานที่มีคุณภาพ ส่งผลให้เกิดการขาดแคลนแรงงานฝีมือสำหรับภาคการผลิต 4) ผู้ประกอบการเกษตรรุ่นใหม่ที่ไม่มีพื้นฐานเกษตร 5) แรงงานรับจ้างถาวรมีปริมาณลดลงทุกปีเนื่องจากคนไทยรุ่นหลังไม่สนใจทำงานภาคเกษตรกรรม และ 6) แรงงานรับจ้างชั่วคราว ที่ส่วนใหญ่เป็นคนต่างด้าว และแรงงานกลุ่มนี้จะเพิ่มมากขึ้นหลังจากเกิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในปี พ.ศ. 2558 ซึ่งประเด็นที่ต้องระวัง คือ ผลกระทบการผลิตของไทยที่มีแนวโน้มพึ่งพิงแรงงานต่างด้าวมากขึ้น

จากข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ปัจจุบันแรงงานไทยหันไปประกอบอาชีพด้านการผลิตและการบริการเป็นจำนวนมาก และทำงานด้านการเกษตรลดลงอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในกลุ่มวัยรุ่น (อายุ 15-24 ปี) หากสถานการณ์ยังเป็นเช่นนี้ต่อไปคาดว่าในอนาคตประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศเกษตรกรรมและหากจะคงความเป็น “ครัวโลก” อาจจะต้องหันไปพึ่งพาแรงงานข้ามชาติมากขึ้นเพื่อทดแทนแรงงานไทยในภาคเกษตรที่ขาดหายไป ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเตรียมการวางแผน

กำลังคนด้านนี้ให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนแรงงาน เพื่อให้ไทยยังคงครองสมญา “อู่ข้าวอู่น้ำ” ได้ต่อไป

จากข้อมูลดังกล่าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกระทรวงศึกษาธิการ ได้เล็งเห็นถึงผลกระทบที่จะตามมาต่อภาพรวมของการพัฒนาประเทศ จึงร่วมมือกันจัดทำ “โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่” โดยมีเป้าหมายในการสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่ที่มีความรู้ทั้งด้านทฤษฎี และปฏิบัติ เพื่อประกอบอาชีพเกษตรกรรม และเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่เกษตรกรรายอื่นได้เรียนรู้โดยผ่านกลไกของวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยี วิทยาลัยประมง และวิทยาลัยการอาชีพ อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืน และจะเป็นการแก้ไขปัญหาเกษตรกรขาดความรู้ ความเข้าใจ ทักษะในการประกอบอาชีพในอนาคต ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะค้นหาแนวทางการพัฒนากำลังคนเพื่อเป็นผู้ประกอบการเกษตรบนเส้นทางอาชีพเกษตร โดยผ่านการถอดประสบการณ์การพัฒนากำลังคนภาคเกษตรกรรมโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ และมีวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์วิกฤติกำลังคนภาคเกษตรกรรมของประเทศไทย
2. เพื่อถอดประสบการณ์การพัฒนากำลังคนภาคเกษตรกรรมโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่
3. เพื่อวิเคราะห์เส้นทางการเป็นผู้ประกอบการเกษตรบนเส้นทางอาชีพเกษตร
4. เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนากำลังคนเพื่อเป็นผู้ประกอบการเกษตรบนเส้นทางอาชีพเกษตร

วิธีการวิจัย

การวิจัยเชิงคุณภาพนี้ เก็บข้อมูลจากการวิเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสำรวจพื้นที่ การสัมภาษณ์ ด้วยแบบสัมภาษณ์ชนิดกึ่งโครงสร้าง การสนทนากลุ่มย่อย และการจัดเวทีระดมความคิดเพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนาผู้ประกอบการเกษตรบนเส้นทางอาชีพเกษตรจากผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิจากสถาบันอุดมศึกษาทางการเกษตร ผู้แทนจาก ส.ป.ก. (สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม) ธกส. (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร) สอศ. (สำนักงานการอาชีวศึกษา) และ สกว. (สำนักงานสนับสนุนการวิจัย) ตัวแทนผู้บริหารและอาจารย์จากวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยี เกษตรกรแห่งชาติ ตัวแทนจากภาคเอกชนด้านการเกษตร ตัวแทนศิษย์เก่าจากวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยี และตัวแทนเกษตรกรรุ่นใหม่ จำนวน 41 คน ซึ่งคัดเลือกแบบเจาะจงจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ รวมทั้งเกษตรกรและศิษย์เก่าที่ประสบความสำเร็จในอาชีพ

การวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยทำการจัดข้อมูลเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นปัญหาและทำการตีความจากข้อมูลที่ได้ ตามกระบวนการวิเคราะห์เนื้อหาของข้อมูล (Content Analysis) และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มข้อมูล (ผ่องพรรณ ตรียมงคลกุล และสุภาพ นัตรารณ, 2555)

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

สถานการณ์วิกฤติกำลังคนภาคเกษตรกรรม

จากข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติที่ทำการสำรวจในเดือนกุมภาพันธ์ 2558 ปรากฏว่ามีกำลังแรงงานประมาณ 38.52 ล้านคน เป็นผู้มีงานทำ 37.93 ล้านคน โดยภาคเกษตรกรรมมีผู้ว่างงานน้อยที่สุด จำนวน 0.25 แสนคน (กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน, 2558) เมื่อพิจารณาตามภาคการผลิต พบว่า ภาคการเกษตรมีการจ้างงาน ร้อยละ 39.7 ประเภทอาชีพที่มีการจ้างงานมากที่สุดคือ ผู้ปฏิบัติงานฝีมือด้านการเกษตรและประมง คิดเป็นร้อยละ 35.6 แต่ในทางกลับกัน เมื่อพิจารณาด้านรายได้ พบว่า ภาคเกษตรกรรม มีรายได้น้อยที่สุด ประมาณ 4,690 บาทต่อเดือน ส่วนสาขาที่มีรายได้เฉลี่ยน้อยสุดได้แก่ผู้ทำงานด้านการเกษตรและการประมงในเชิงเศรษฐกิจพอเพียงมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนประมาณ 2,143 บาทต่อเดือน สำหรับสาขาการผลิตที่มีรายได้น้อยสุดได้แก่ การปลูกผักพืชสวนชนิดพิเศษพืชในเรือนเพาะชำประมาณ 2,750 บาทต่อเดือน การปลูกผักผลไม้ผลไม้เปลือกแข็งพืชที่ใช้ทำเครื่องคั้นและเครื่องเทศ การเลี้ยงสัตว์ประมาณ 3,222 บาทต่อเดือน การเลี้ยงโค กระบือ แพะ ม้า ลา และล่อ รวมทั้งการเลี้ยงโคนม ประมาณ 3,295 บาทต่อเดือนการเพาะปลูกพืชร่วมกับการเลี้ยงสัตว์ (แบบผสม) ประมาณ 3,337 บาทต่อเดือน (กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน, 2552)

จากสถานการณ์แรงงานภาคเกษตรที่กล่าวมาข้างต้น กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน (2552) ได้ประมาณการความต้องการแรงงานในภาคเกษตรกรรม โดยเป็นการประมาณการภายใต้สมมติฐาน GDP และสต็อกทุนขยายตัวเท่ากับค่าเฉลี่ยย้อนหลัง 5 ปี (พ.ศ. 2547 – 2551) ซึ่งมีผลการประมาณการดังนี้ ความต้องการแรงงานในภาคเกษตรกรรมในช่วงปี พ.ศ. 2553-2557 พบว่า มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกปีคาดว่าจะมีความต้องการแรงงาน 15.0 ล้านคน 15.2 ล้านคน 15.3 ล้านคน 15.5 ล้านคน และ 15.6 ล้านคน ตามลำดับ

หากพิจารณาในภาพรวม (โดยไม่แยกภาคการผลิต) พบว่า ประเภทกิจการที่คาดว่าจะมีความต้องการแรงงานจำนวนมากในปี พ.ศ. 2553-2557 ใน 3 อันดับแรก คือ กิจการด้านการเกษตร การขายปลีกกิจการ โรงแรมและภัตตาคารทั้งนี้คาดว่าจะหมวดอาชีพที่จะมีความต้องการแรงงานจำนวนมาก 3 อันดับแรกคือหมวดอาชีพผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือในด้านการเกษตรและการประมงหมวดอาชีพพนักงานบริการและพนักงานในร้านค้าและตลาดและหมวดอาชีพขั้นพื้นฐานต่างๆ ในด้านการขายและการให้บริการ สาขาอาชีพย่อยที่คาดว่าจะมีความต้องการแรงงานจำนวนมากในช่วง 5 ปี 3 อันดับแรก คือ

ผู้ปฏิบัติงานด้านการเพาะปลูกพืชไร่และพืชผักพนักงานขายสินค้าในร้านค้าและพนักงาน สาธิต
สินค้า และ ผู้ปฏิบัติงานด้านการปลูกไม้ยืนต้นและผลไม้ (กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน,
2552: 5-8)

ประมาณการความต้องการแรงงานของภาคเกษตรกรรมจำแนกตามประเภทกิจการ ภาค
เกษตรกรรมประกอบด้วย 3 สาขา ได้แก่ สาขาการเกษตรการล่าสัตว์และกิจกรรมด้านการบริการที่
เกี่ยวข้อง สาขาการป่าไม้การทำไม้และกิจกรรมด้านการบริการที่เกี่ยวข้อง และสาขาการประมงการ
เพาะพันธุ์สัตว์น้ำ และการเลี้ยงสัตว์น้ำ รวมทั้งกิจกรรมด้านการบริการที่เกี่ยวข้องกับการประมงซึ่งใน
แต่ละสาขามีความต้องการแรงงานดังนี้

1) การเกษตรการล่าสัตว์ซึ่งคาดว่าจะมีความต้องการแรงงานในปี พ.ศ. 2553 – 2557 จำนวน
14.3 ล้านคน 14.4 ล้านคน 14.6 ล้านคน 14.7 ล้านคนและ 14.9 ล้านคน ตามลำดับ

2) การป่าไม้คาดว่าจะมีความต้องการแรงงานในปี พ.ศ. 2553 – 2557 จำนวน 2.46 แสนคน
2.49 แสนคน 2.51 แสนคน 2.53 แสนคนและ 2.56 แสนคน ตามลำดับ

3) การประมงคาดว่าจะมีความต้องการแรงงานในปี พ.ศ. 2553 – 2557 จำนวน 4.69 แสน
คน 4.73 แสนคน 4.78 แสนคน 4.83 แสนคนและ 4.88 แสนคนตามลำดับ (กรมการจัดหางาน
กระทรวงแรงงาน, 2552: 5-7)

จากการรายงานจำนวนนักศึกษาในระดับ ปวช. (ประกาศนียบัตรวิชาชีพ) และ ปวส.
(ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง) ที่เรียนในประเภทวิชาเกษตรของวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีทั่ว
ประเทศของกลุ่มเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อการบริหารงานอาชีวศึกษาศูนย์เทคโนโลยี
สารสนเทศและกำลังคนอาชีวศึกษาลำดับงานการอาชีวศึกษา (2557) พบว่า ในระยะเวลา 7 ปีที่ผ่าน
มา คือ ช่วง พ.ศ. 2550 – 2556 จำนวนนักศึกษาเลือกเรียนในประเภทวิชาเกษตรมีจำนวนลดลงทุกปี
จากการศึกษาของเอกชัย ยุทธชัยวรกุล และคณะ (2552) พบว่า สาเหตุที่ทำให้เยาวชนสนใจเลือก
เรียนด้านอาชีวเกษตรน้อยลง ดังนี้ 1) ค่านิยมของผู้ปกครองและสังคม ในเรื่องการทำงานต้องมี
เงินเดือนประจำจึงจะถือว่ามีความมั่นคง 2) มุมมอง ความเชื่อต่อการเรียนเกษตร ที่ว่าไม่ต้องใช้ความรู้
ทักษะ มากนัก เรียนง่าย ใครๆ ก็เรียนได้ คนที่เรียนเกษตรจึงถูกมองว่าเป็นคนไม่เอาถ่าน 3)
ภาพลักษณ์อาชีพการเกษตรจากสื่อสารมวลชน ที่เสนอข่าวด้านลบในอาชีพเกษตร เช่น ราคาข้าว
ตกต่ำ เกษตรกรมีหนี้สิน เป็นต้น 4) หลักสูตรการจัดการเรียนการสอนสาขาวิชาชีพเกษตร ที่มี
กระบวนการเรียนการสอนแบบแยกส่วน หลักสูตรมีรายวิชาที่ไม่ยืดหยุ่น ผู้เรียนไม่สามารถนำไปใช้
ประกอบอาชีพได้จริงและ 5) วิธีการสอนของครูที่ไม่สร้างความเชื่อมั่นแก่ผู้เรียนว่าสามารถนำไป
ประกอบอาชีพได้

นอกจากนี้จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้บริหารวิทยาลัย และอาจารย์ผู้เกี่ยวข้อง พบว่า นักศึกษาเมื่อสำเร็จการศึกษาส่วนใหญ่จะศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา จะมีเพียงส่วนน้อยที่เข้าสู่ตลาดแรงงานและเป็นผู้ประกอบการในอาชีพเกษตรกรรม (เกษตรกร) เมื่อเปรียบเทียบกับปริมาณความต้องการแรงงานภาคเกษตรกรรม และปริมาณการผลิตกำลังคนภาคเกษตรกรรมของวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยี ซึ่งถือว่าเป็นแรงงานมีอาชีพ หรือแรงงานคุณภาพ ไม่สามารถทดแทนกันได้ตามที่ต้องการเลย

นอกจากที่กล่าวในข้างต้น สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2554: 53-54) ยังรายงานถึงสถานการณ์กำลังคนภาคเกษตรกรรม พบว่า การขาดแคลนแรงงานภาคเกษตรจากการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุของประเทศไทย ซึ่งเป็นผลกระทบจากการที่ประเทศเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุทำให้เกษตรกรที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นประกอบกับคนหนุ่มสาวไม่สนใจทำการเกษตรโดยในช่วงปีพ.ศ. 2541-2550 จำนวนแรงงานภาคเกษตรลดลง ประมาณร้อยละ 1.9 ต่อปี ส่งผลต่อการขาดแคลนแรงงานในภาคเกษตรและศักยภาพภาคเกษตรในอนาคตในขณะที่ความต้องการอาหารทั้งภายในประเทศและของโลกมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วอันเกิดจากจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นส่งผลต่อความมั่นคงอาหารในอนาคต

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2554) ได้ตระหนักถึงความสำคัญของอัตรากำลังคนภาคเกษตรกรรมของไทย ที่ภาคการเกษตรในประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่สังคมสูงอายุ และไม่มีคนรุ่นใหม่เข้ามาทดแทน อีกทั้งเกษตรกรขาดการพัฒนาความรู้และทักษะ ทำให้ไม่มีการพัฒนาปรับปรุงการผลิต โดยกำหนดไว้ในพันธกิจของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ในการพัฒนาเกษตรกรให้มีคุณภาพโดยมีกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้สามารถประกอบอาชีพได้สอดคล้องกับแนวโน้มการจ้างงานและเตรียมความพร้อมเข้าสู่ประชาคมอาเซียน มีทักษะและการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสมเพื่อให้สามารถปรับตัวรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง การประเมินปัจจัยเสี่ยงข้างต้น ที่จะมีผลกระทบต่อความเข้มแข็งของภาคเกษตรซึ่งเป็นทั้งความมั่นคงด้านสังคมสิ่งแวดล้อมและความมั่นคงด้านอาหารและพลังงานชีวภาพของประเทศจำเป็นต้องเร่งสร้างภูมิคุ้มกันให้เพิ่มขึ้นและรักษาภูมิคุ้มกันที่มีอยู่แล้วเพื่อให้สามารถป้องกันและลดผลกระทบจากปัจจัยเสี่ยงที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต โดยให้ความสำคัญกับ องค์ความรู้และเทคโนโลยีที่เหมาะสมซึ่งจำเป็นต้องสร้างความรู้พื้นฐานให้เกษตรกรให้มีความสามารถในการผลิตเฝ้าระวังป้องกันภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและทั่วถึงเพื่อสนับสนุนให้เกษตรกรสามารถนำองค์ความรู้ที่มีไปใช้ในการวางแผนและพัฒนาภาคเกษตรการผลิตพืชอาหารและพลังงานให้เกิดประสิทธิภาพประสิทธิผลอย่างมั่นคงมากขึ้น

ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ได้กำหนดเป้าหมายและตัวชี้วัดของการพัฒนาที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การเพิ่มสัดส่วนเกษตรกรรุ่นใหม่ต่อเกษตรกรทั้งหมด โดยมียุทธศาสตร์การขับเคลื่อนด้านการพัฒนากำลังแรงงานให้มีความรู้ และสมรรถนะที่สอดคล้องกับโครงสร้างการผลิตและบริการบนฐานความรู้และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ได้กำหนดประเด็นการพัฒนาแรงงานในภาคเกษตร โดนวิธีการจัดการศึกษาเพื่อสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่ที่มีความรู้ ความสามารถด้านการเกษตร สามารถใช้ความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างครบวงจร ทั้งการจัดหาพื้นที่ทำการเกษตรตามความถนัด มีแหล่งทุนสนับสนุน และมีความรู้ด้านธุรกิจและการตลาดควบคู่กับการสร้างจิตสำนึกและแรงจูงใจให้เยาวชนเข้าสู่อาชีพเกษตรกรอย่างมีศักดิ์ศรี เพื่อให้ภาคเกษตรเป็นฐานการผลิตที่มั่นคงของประเทศ

ประสบการณ์การพัฒนากำลังคนภาคเกษตรกรรมโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่

พัฒนาการโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่

วันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2550 เริ่มดำเนิน “โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรมืออาชีพยุคใหม่” โดยความร่วมมือของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา (สอศ.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) มีเป้าหมายเพื่อสร้างความเข้มแข็งทางวิชาการให้วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยี และสร้างแรงจูงใจให้นักศึกษา เข้ามาเรียนเพิ่มขึ้นและเข้าสู่อาชีพเกษตรกร ดำเนินการในสถานศึกษานำร่อง 8 แห่งในขณะเดียวกัน ได้มีการเตรียมความพร้อมในการดำเนินโครงการบ่มเพาะเกษตรกรในอนาคต มีเป้าหมายเพื่อสร้างและพัฒนาโอกาสในการประกอบอาชีพเกษตรกรแก่บุคคลที่จบการศึกษา ระดับ ปวช. และ ปวส. สาขาวิชาเกษตรกรรมโดยดำเนินโครงการฯ จำนวน 6 รุ่น และเข้าทำกินในพื้นที่ ส.ป.ก.

วันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2551 ลงนามความร่วมมือโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ ภายใต้ความร่วมมือของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดย ส.ป.ก. และกระทรวงศึกษาธิการ โดย สอศ. ดำเนินการ 76 จังหวัดทั่วประเทศ มีเป้าหมายเพื่อสร้างโอกาสให้บุคคลที่สนใจประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้รับการศึกษาต่อในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยี วิทยาลัยประมง และวิทยาลัยการอาชีพ เพื่อเป็นการพัฒนาภาคเกษตรอย่างยั่งยืน และวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2552 ได้ผนวกโครงการที่ดำเนินการในลักษณะเดียวกันเป็นหนึ่งเดียว ภายใต้ชื่อโครงการ “สร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่” โดยใช้แนวทางการจัดการเรียนการสอนตามโครงการพัฒนาเกษตรกรมืออาชีพยุคใหม่ ภายใต้ความร่วมมือของ 4 ภาคร่วม มีเป้าหมายเพื่อ 1) พัฒนาระบบการศึกษาเกษตร และการเตรียมกำลังคนรุ่นใหม่

เข้าสู่อาชีพเกษตรกรรม และ 2) สถานศึกษาเป็นศูนย์กลางในการผลิตคนเข้าสู่อาชีพเกษตรกรรมและยกระดับอาชีพของชุมชนเดิมได้ โดยแบ่งกลุ่มเป้าหมายการดำเนินโครงการเป็น 3 กลุ่ม คือ

1) กลุ่มผู้สนใจทั่วไปที่สนใจประกอบอาชีพด้านการเกษตรใช้หลักสูตรการพัฒนาเกษตร รุ่นใหม่ ระยะเวลา 3 เดือน ภายใต้การดำเนินการของ “หลักสูตรการพัฒนาผู้นำเกษตรกรรุ่นใหม่”

2) กลุ่มนักศึกษา ในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยี ระดับ ปวช./ปวส. ใช้หลักสูตรปกติของสถานศึกษา แต่ปรับรูปแบบ วิธีการจัดการเรียนการสอน โดยเน้นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงภายใต้การดำเนินการของ “หลักสูตรการพัฒนาเกษตรกรมืออาชีพยุคใหม่”

3) กลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ ที่ต้องการพัฒนาองค์ความรู้เฉพาะด้านเพิ่มเติม ภายใต้การดำเนินการของ “หลักสูตรการพัฒนาเกษตรกรอย่างยั่งยืน”

กระบวนการพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่

จากการศึกษาการดำเนินงานโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ที่มีเป้าหมายหลัก คือ การสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ ที่มีความรู้ทั้งด้านทฤษฎีและปฏิบัติเพื่อประกอบอาชีพเกษตรกรรม และเพื่อเป็นการยกระดับและพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืน ผ่านการเรียนการสอนของสถาบันอาชีวศึกษา ผู้วิจัยได้นำข้อมูลทั้งหมดมาสังเคราะห์เป็นกระบวนการพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่เป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

- 1) การพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้: เสริมสร้างองค์ความรู้ และทักษะเพื่อการประกอบอาชีพ
- 2) การสร้างโอกาสเข้าถึงปัจจัยการผลิต: หนุนเสริมที่ดินทำกิน และแหล่งทุน
- 3) การสร้างความยั่งยืนของอาชีพ: การสร้างกลุ่มและเครือข่าย

ผลการดำเนินโครงการ

จากการสัมภาษณ์คณะกรรมการบริหาร โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ (2556) ร่วมกับวิเคราะห์เอกสารสรุปผลการดำเนินงานโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ (วินัย เมฆดำ และคณะ, 2556) สามารถสรุปได้ว่า การดำเนินโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ในช่วงระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2551-2556) ได้เกิดต้นแบบ ดังนี้

1) หลักสูตรการพัฒนาผู้นำเกษตรกรรุ่นใหม่ สามารถผลักดันให้เกิดต้นแบบการบูรณาการการพัฒนาความร่วมมือระหว่างวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยี หน่วยงานในสังกัดกระทรวงเกษตรฯ ระดับจังหวัด เกิดกลุ่มชุมชนเกษตรกรรุ่นใหม่ในเขตพื้นที่ปฏิรูปที่ดิน โดยมีเกษตรกรรุ่นใหม่ที่ผ่านมา

การอบรมจากโครงการฯ จำนวน 4,284 ราย จัดที่ดินรองรับ 1,242 ราย และสามารถเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงได้กว่า 150 ราย

2) หลักสูตรการพัฒนาเกษตรกรมืออาชีพยุคใหม่ สามารถผลักดันให้เกิดต้นแบบการเรียนการสอนแบบฐานอาชีพเกษตรกรรม ในระดับ ปวช. และ ปวส. และการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน (อส.กช.) แก่ประชาชนทั่วไป โดยเน้นกระบวนการคิด วิเคราะห์ และการสร้างทางเลือกเพื่อการตัดสินใจในการประกอบอาชีพ ส่งผลต่อเนื่องให้ผู้เรียนที่สำเร็จการศึกษามีพัฒนาการที่ดีขึ้น สามารถเข้าสู่อาชีพเกษตรกรรมอย่างมั่นใจ มีผู้เข้าร่วมโครงการ 1,894 ราย

3) หลักสูตรการพัฒนาเกษตรกรอย่างยั่งยืน สามารถผลักดันให้เกิดต้นแบบการส่งเสริมอาชีพเกษตรกรรมแบบมีส่วนร่วม พัฒนารูปแบบการพัฒนาแบบ Bottom Up ที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาจากการประกอบอาชีพและตรงตามความต้องการของเกษตรกรอย่างแท้จริง นำไปสู่การยกระดับความสามารถในการจัดการอาชีพของตนเองได้อย่างยั่งยืนของเกษตรกรที่อยู่ในพื้นที่เขตปฏิรูปที่ดิน โดยมีเกษตรกรที่ผ่านการอบรม 32,679 ราย

สะท้อนประสบการณ์โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่

จากการสัมภาษณ์ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ทั้ง 3 หน่วยงานหลัก คือ ส.ป.ก. สอศ. สกว. ครูอาชีพเกษตรกรที่ทำหน้าที่เป็นผู้พัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมโครงการ นักศึกษาที่เข้าร่วมโครงการ เกษตรกรรุ่นใหม่และเกษตรกรเดิมที่ผ่านการอบรมไปแล้ว สามารถสรุปจุดแข็ง และจุดอ่อนสำหรับการดำเนินโครงการฯ ได้ดังนี้

จุดแข็งของโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ตามมุมมองของภาคร่วมพัฒนา
สามารถจำแนกจุดแข็งของโครงการฯ ออกเป็นรายด้าน 3 ด้าน ดังนี้

ด้านหลักการและเป้าหมายของโครงการ

1) โครงการมีหลักการและเหตุผล ตลอดจนเป้าหมายที่ชัดเจน สอดรับกับสภาพปัญหาการขาดแคลนกำลังคนด้านเกษตรกรรมของประเทศ

2) การกำหนดกลุ่มเป้าหมายของโครงการครอบคลุมกลุ่มคนทุกกลุ่มในสังคม คือ เยาวชน (นักศึกษาของวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยี) บุคคลทั่วไป และเกษตรกรที่ทำกินในพื้นที่ ส.ป.ก.และนอกพื้นที่ ถือเป็นการเปิดโอกาสการเข้าสู่อาชีพเกษตรกรรมให้ทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน นับเป็นการสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่ทดแทนเกษตรกรเดิมทั้งในระยะยาวและระยะสั้น ตลอดจนการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรเดิมด้วย

3) โดยหลักการทำงานภายใต้ความร่วมมือของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องแล้ว ถือว่าเป็นการบูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานภาคีที่เหมาะสมครอบคลุมตามลักษณะงานสามารถบูรณาการทรัพยากรในการขับเคลื่อนงานได้เป็นอย่างดี

4) หลักสูตรการพัฒนาผู้นำเกษตรกรรุ่นใหม่ ถือเป็นโครงการที่สร้างทางเลือกสำหรับคนที่ต้องการเปลี่ยนอาชีพ นับเป็นการสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่ที่มีระบบความคิดที่หลากหลายเข้าสู่อาชีพเกษตรกรรม หลักสูตรการพัฒนาเกษตรกรมืออาชีพยุคใหม่ เป็นหลักสูตรเน้นการผลิตกำลังคนเข้าสู่อาชีพเกษตรกรรม เพื่อทดแทนกำลังคนภาคเกษตรกรรมที่ลดจำนวนลง และหลักสูตรการพัฒนาเกษตรกรยั่งยืน เป็นหลักสูตรที่สามารถตอบวัตถุประสงค์ของโครงการฯ ได้เป็นอย่างดีเกี่ยวกับการแก้ปัญหากำลังคนภาคเกษตรที่มีอายุสูงขึ้น ขาดความรู้ในการพัฒนาศักยภาพการผลิตต้องการยกระดับอาชีพเกษตรกรรมและนำไปสู่ความยั่งยืนได้ต่อไป

ด้านกระบวนการพัฒนาศักยภาพ

1) โครงการมีกระบวนการในการพัฒนาการเรียนรู้สู่การประกอบอาชีพเกษตรกรรมหรือการพัฒนาศักยภาพความเป็นเกษตรกรรุ่นใหม่ของผู้เข้าร่วมโครงการที่เป็นระบบ สามารถส่งเสริมให้ผู้เข้าร่วมโครงการสามารถเป็นผู้ประกอบการเกษตรกรรมได้เป็นอย่างดี

2) องค์ความรู้ และทักษะด้านการเกษตรที่พัฒนาให้แก่ผู้เข้าร่วมโครงการครบถ้วนครอบคลุมทั้งด้านพืช สัตว์ ประมง และการจัดการการผลิต นอกจากนี้ยังมีกระบวนการเพิ่มเติมองค์ความรู้และทักษะการเกษตรที่ยังขาดอยู่เป็นระยะ เมื่อผู้เข้าร่วมโครงการลงทำประโยชน์ในพื้นที่รองรับ

3) มีการสรุปผลการดำเนินงานอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องทุกปี ตลอดจนมีการใช้ข้อมูลจากการสรุปผลการดำเนินงานมาใช้ในการปรับแผนการดำเนินโครงการให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างดี

ด้านการรองรับสิทธิการทำประโยชน์ในพื้นที่รองรับพบว่าเกณฑ์การประเมินเพื่อรองรับสิทธิการทำประโยชน์ในพื้นที่รองรับของ ส.ป.ก. มีขั้นตอนที่ชัดเจน และเป็นระบบ

จุดอ่อนของโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ตามมุมมองของภาคีร่วมพัฒนาสามารถจำแนกจุดแข็งของโครงการฯ ออกเป็นรายด้าน 2 ด้าน ดังนี้

ด้านการบริหารและประสานงานโครงการ

1) หน่วยงานภาคีบางหน่วยงานยังไม่มีโครงสร้างความรับผิดชอบที่ชัดเจน จึงส่งผลให้การดำเนินงานในระดับปฏิบัติการไม่ต่อเนื่อง รวมทั้งบางหน่วยงานภาคีก็ยังไม่มีความพร้อมรองรับการดำเนินงานของโครงการ

2) การประสานงานระหว่างผู้รับผิดชอบในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการยังไม่ชัดเจน ส่งผลให้การสื่อสารหรือการให้รายละเอียดเกี่ยวกับโครงการแก่ผู้เข้าร่วมโครงการมีการคลาดเคลื่อนและสับสนในข้อมูลที่ได้รับ

3) ผู้บริหารสถานศึกษาบางแห่ง ยังมีความเข้าใจในรายละเอียดของโครงการฯ ที่ไม่ชัดเจน ทำให้ไม่สามารถเชื่อมโยงเป้าหมายของโครงการกับบทบาท หรือภารกิจของสถานศึกษาได้อย่างเป็นรูปธรรม

4) ครูผู้รับผิดชอบโครงการฯ ยังยึดติดรูปแบบการเรียนการสอนแบบเดิม รวมทั้งไม่ศึกษาคู่มือ และรายละเอียดของหลักสูตรการอบรมส่งผลให้ผู้เข้าร่วมโครงการเกิดการพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ไม่เต็มที่ รวมถึงเกิดความสับสนเกี่ยวกับการเริ่มต้นเส้นทางเข้าสู่อาชีพเกษตรกรรมด้วย

ด้านพื้นที่ทำกินและการรองรับสิทธิในพื้นที่ทำกินของ ส.ป.ก.

1) ขาดการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เมื่อผู้เข้าร่วมโครงการเข้าทำประโยชน์ในพื้นที่รองรับของ ส.ป.ก. ในช่วงแรก ทำให้เกษตรกรเกิดความไม่มั่นใจ และท้อแท้เมื่อเจอปัญหาจากการประกอบอาชีพ

2) ที่ตั้งและสภาพของพื้นที่รองรับของ ส.ป.ก. ยังมีปัญหาหลายด้าน เช่น การตั้งอยู่หากไกลจากพื้นที่ชุมชน เส้นทางคมนาคมไม่สะดวกดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ไม่มีแหล่งน้ำที่พอเพียงต่อการทำการเกษตร ขาดสาธารณูปโภคพื้นฐาน เป็นต้น ด้วยเหตุผลดังกล่าวส่งผลให้ผู้ผ่านการอบรมของโครงการส่วนหนึ่งสละสิทธิ์การเข้าทำกินในพื้นที่รองรับของ ส.ป.ก.

3) ในระดับปฏิบัติการการประเมินผลเพื่อรองรับสิทธิในพื้นที่ทำกินของ ส.ป.ก. ยังไม่มีความชัดเจน

การวิเคราะห์เส้นทางสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตรบนเส้นทางอาชีพเกษตร

การวิเคราะห์เส้นทางเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการในอาชีพเกษตรกรรม ผู้วิจัยได้คัดเลือกต้นแบบเกษตรกรแบบเจาะจง จากคำบอกเล่าของคณะกรรมการบริหารโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ และจากคณาจารย์ที่สอนในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยี ว่าเป็นเกษตรกรที่ได้รับการยอมรับว่าประสบความสำเร็จในอาชีพเกษตรกรรม หรือกำลังอยู่ในเส้นทางสู่ความสำเร็จในการเป็นผู้ประกอบการ โดยบางรายสามารถใช้พื้นที่เกษตรกรรมของตนเองเป็นแหล่งเรียนรู้แก่ชุมชน และเปิดโอกาสให้นักศึกษารุ่นน้องเข้ามาฝึกงาน และหารายได้พิเศษ เป็นต้น ผู้วิจัยจะนำเสนอเส้นทางเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการในอาชีพเกษตรกรรม ออกเป็น 3 เส้นทาง ดังนี้

1. เส้นทางสู่การเป็นผู้ประกอบการ: เกษตรกรรุ่นใหม่โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่

เส้นทางสู่การเป็นผู้ประกอบการตามแนวทางการศึกษานอกระบบผ่านกระบวนการพัฒนาของโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ จากการถอดบทเรียนต้นแบบเกษตรกรรุ่นใหม่ ที่สามารถพัฒนาตนเองจนสามารถพึ่งพาตนเองได้และได้รับการยอมรับให้เป็นผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงได้จำนวน 2 ราย สามารถสรุปให้เห็นว่าเส้นทางพัฒนากำลังคนเพื่อเป็นผู้ประกอบการเกษตรกรรมตามกระบวนการของโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่สามารถสร้างผู้ประกอบการเกษตรกรรมที่ประสบความสำเร็จในอาชีพ สามารถเลี้ยงตนเองได้ สามารถทำการเกษตรแบบสร้างสรรค์ และที่สำคัญ คือ สามารถเป็นต้นแบบของเกษตรกรได้เป็นอย่างดีโดยทั้งคู่มิคุณสมบัติบางประการร่วมกัน คือ

- 1) ทักษะที่ดีต่อวิชาชีพเกษตรกรรม
- 2) มีความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะเข้าสู่อาชีพผู้ประกอบการเกษตรกรรม
- 3) มีการเรียนรู้เพิ่มเติมตลอดเวลาด้วยวิธีการที่หลากหลาย เปิดใจรับสิ่งใหม่ และที่สำคัญสามารถประยุกต์องค์ความรู้และประสบการณ์เดิมของตนเองในการพัฒนากิจกรรมการเกษตรของตนเอง
- 4) ให้ความสำคัญกับระบบการรวมกลุ่ม และการสร้างเครือข่าย
- 5) มีจิตสาธารณะ เสียสละทำงานเพื่อส่วนรวม
- 6) มีคุณสมบัติในการเป็นผู้นำ และผู้ประสานงานที่ดี จนเป็นที่ยอมรับในหมู่เกษตรกรรุ่นใหม่ในพื้นที่

2. เส้นทางสู่การเป็นผู้ประกอบการ: เกษตรกรที่ผ่านการศึกษาในระบบ

เส้นทางสู่การเป็นผู้ประกอบการในอาชีพเกษตรกรรมตามแนวทางการพัฒนาการศึกษาในระบบของสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา ผ่านวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีจากการถอดบทเรียนต้นแบบของเกษตรกรที่เป็นศิษย์เก่าของวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยี ซึ่งปัจจุบันสามารถพัฒนากิจการของตนเองจนสามารถพึ่งพาตนเอง และดูแลครอบครัวได้ นอกจากนี้ยังใช้เป็นแหล่งศึกษาดูงาน และเป็นสถานที่ฝึกงานของนักเรียนรุ่นน้องได้ จำนวน 2 ราย สามารถสรุปให้เห็นว่าเส้นทางพัฒนากำลังคนเพื่อเป็นผู้ประกอบการเกษตรกรรมผ่านกระบวนการพัฒนาศักยภาพโดยการศึกษาในระบบของวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีสามารถสร้างผู้ประกอบการเกษตรกรรมที่ประสบความสำเร็จในอาชีพ สามารถเลี้ยงดูตนเองได้ สามารถทำการเกษตรแบบสร้างสรรค์ และที่

สำคัญ คือ สามารถเป็นต้นแบบของเกษตรกรรายอื่นได้เป็นอย่างดี โดยทั้งคู่มีคุณสมบัติบางประการที่ร่วมกัน คือ

- 1) ทักษะคิดเชิงบวกต่อวิชาชีพเกษตรกรรม และพื้นฐานทางครอบครัวที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม
- 2) มีความมุ่งมั่นตั้งใจ มีความอดทนที่จะเข้าสู่อาชีพผู้ประกอบการเกษตรกรรม
- 3) มีการเรียนรู้เพิ่มเติมตลอดเวลาด้วยวิธีการที่หลากหลาย เปิดใจรับสิ่งใหม่ และที่สำคัญสามารถประยุกต์องค์ความรู้และประสบการณ์เดิมของตนเองในการพัฒนากิจกรรมการเกษตรของตนเอง
- 4) ใช้ข้อมูลจากการสืบค้น เพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการวางแผนและการตัดสินใจการผลิต
- 5) ให้ความสำคัญกับการสร้างส่วนแบ่งการตลาดของตนเอง

3. เส้นทางสู่การเป็นผู้ประกอบการ: กระบวนการเรียนรู้ตามอัธยาศัย

เส้นทางสู่การเป็นผู้ประกอบการในอาชีพเกษตรกรรมตามเส้นทางนี้ คือ เกษตรกรที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ในอาชีพเกษตรกรรมจากรุ่นสู่รุ่น หรือพื้นฐานทางบ้านประกอบอาชีพเกษตรกรรมอยู่แล้ว รวมถึงการสั่งสมความรู้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ตามอัธยาศัยจากแหล่งเรียนรู้ต่าง และจากประสบการณ์จากการถอดบทเรียนจากเกษตรกรแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2538 และเกษตรกรที่เคยถูกนำเสนอวิถีชีวิตการทำนาผ่านรายการสารคดีระดับโลกจากประเทศออสเตรเลียสามารถสรุปให้เห็นว่าเส้นทางในการพัฒนากำลังคนเพื่อเป็นผู้ประกอบการเกษตรกรรมของเกษตรกรที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ในอาชีพเกษตรกรรมจากรุ่นสู่รุ่น หรือพื้นฐานทางบ้านประกอบอาชีพเกษตรกรรมอยู่แล้ว รวมถึงการสั่งสมความรู้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ตามอัธยาศัยจากแหล่งเรียนรู้ต่างๆ และจากประสบการณ์ตรงจนประสบความสำเร็จในอาชีพ สามารถเลี้ยงตนเองได้ สามารถทำการเกษตรแบบสร้างสรรค์ และที่สำคัญ คือ สามารถเป็นต้นแบบของเกษตรกรรายอื่นได้เป็นอย่างดี โดยทั้งคู่มีคุณสมบัติบางประการที่ร่วมกัน คือ

- 1) มีมุมมองและทัศนคติที่ดีต่อวิชาชีพเกษตรกรรม
- 2) พื้นฐานทางครอบครัวประกอบอาชีพเกษตรกรรมมาหลายชั่วอายุคน
- 3) มีกระบวนการเรียนรู้เพื่อการประกอบอาชีพด้วยสองวิธีหลัก คือ การเรียนรู้จากบรรพบุรุษ และการเรียนรู้จากประสบการณ์ผ่านการลองผิดลองถูกด้วยตนเอง

4) มีการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพตนเองอย่างต่อเนื่อง ด้วยวิธีการที่หลากหลาย เปิดใจรับสิ่งใหม่ และที่สำคัญสามารถประยุกต์องค์ความรู้และประสบการณ์เดิมของตนเองในการพัฒนา กิจกรรมการเกษตรของตนเอง

5) ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาดั้งเดิม

6) มีคุณสมบัติในการเป็นผู้นำ มีจิตสาธารณะ และเสียสละทำงานเพื่อส่วนรวม

แนวทางการพัฒนากำลังคนเพื่อเป็นผู้ประกอบการเกษตรบนเส้นทางอาชีพเกษตร

เกษตรกร นับเป็นทรัพยากรมนุษย์ ที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศมาโดยตลอด ภาคการเกษตรในยุคปัจจุบันมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่อาศัยฐานความรู้เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนา เพื่อให้ประเทศมีรากฐานการผลิตที่แข็งแกร่ง มีความสามารถในการแข่งขันในตลาดโลก และการกระจายผลสู่ภาคการเกษตรได้อย่างทั่วถึง รวมทั้งมีสมรรถนะและขีดความสามารถในการแข่งขันสูง (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2553)

จากการจัดเวทีระดมความคิด ร่วมกับสัมภาษณ์ภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนากำลังคนเพื่อเป็นผู้ประกอบการเกษตรกรรมสามารถสรุปแนวทางในการพัฒนาได้ 4 แนวทาง ดังนี้

1. หลังจากนักศึกษาจบการศึกษาในระดับ ปวช.และ/หรือ ปวส. จาก วชท. ควรเข้าสู่ตลาดแรงงานภาคเกษตรกรรมในสถานประกอบการก่อน เพื่อสั่งสมประสบการณ์ทั้งด้านการเกษตร และการบริหารจัดการ ตลอดจนเพื่อสะสมทุนในการออกมาเป็นผู้ประกอบการเกษตรด้วยตนเอง

นอกจากนี้แล้ว ในช่วงที่ศึกษาอยู่ใน วชท. จะต้องมีการบูรณาการในการพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ของนักศึกษาจนสามารถผลักดันให้ผู้ที่สำเร็จการศึกษาสามารถเป็นผู้ประกอบการเกษตรกรรมได้จริง โดยเน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์บนฐานงานฟาร์มของวิทยาลัยและการฝึกงานในสถานประกอบการ

2. ใช้แนวทางการพัฒนาของโครงสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ ซึ่งจากผลการศึกษาในข้างต้น จะเห็นว่าโครงการฯ สามารถสร้างผู้ประกอบการเกษตรกรรุ่นใหม่ที่มีทั้งความรู้ความสามารถ และทักษะทางการเกษตร ตลอดจนมีทัศนคติที่ดีต่ออาชีพเกษตรกรรมได้ โดยมีหลักสูตรการพัฒนา ศักยภาพที่เป็นรูปธรรมภายใต้ภาคีความร่วมมือที่ชัดเจน และ มีการสนับสนุนปัจจัยการผลิตขั้นพื้นฐาน คือ ที่ดินทำกิน และปัจจัยอื่นๆ ตามสมควร

3. การสร้างต้นแบบผู้ประกอบการเกษตรและระบบพี่เลี้ยงต้นแบบผู้ประกอบการเกษตรคือ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในอาชีพ เป็นผู้ที่มีมากด้วยประสบการณ์ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ จนสามารถพึ่งพาตนเองได้ และพร้อมที่จะถ่ายทอดความรู้เชิงประสบการณ์แก่เกษตรกรรุ่นใหม่อย่างไม่

ปิดบัง และที่สำคัญต้องได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญด้วย ทั้งนี้เพื่อดึงดูดให้เกษตรกรรุ่นใหม่เห็นความสำคัญในการผลิตและพัฒนาการผลิต เพื่อสามารถพึ่งพาตนเองและแข่งขันกับนานาประเทศได้ต่อไป

ระบบพี่เลี้ยง (Mentoring) เป็นระบบที่มีความจำเป็นที่จะต้องสร้างขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่การกระตุ้นให้เกษตรกรรุ่นใหม่ ที่มีทั้งความรู้ ประสบการณ์และความมั่นใจในการประกอบอาชีพที่ค่อนข้างน้อยเกิดตระหนักรู้ต้องการความเปลี่ยนแปลงของตนเองอย่างแท้จริง ดังนั้น พี่เลี้ยงจึงมีหน้าที่ที่สำคัญ คือ เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้เป็นผู้ชี้แนะและร่วมแก้ไขปัญหา และเป็นผู้ประสานงาน

4.การสร้างเครือข่ายผู้ประกอบการเกษตรกรรมเครือข่ายผู้ประกอบการเกษตรกรรม คือ ขบวนการสังคมอันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้ประกอบการเกษตรกรรม และกลุ่มผู้ประกอบการเกษตรกรรมโดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์และความต้องการบางอย่างร่วมกัน ร่วมกันดำเนินกิจกรรมบางอย่างโดยสมาชิกเครือข่ายยังคงเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน

ผลการศึกษาสอดคล้องกับแนวคิดของ กัญจน์นิกร กำเนิดเพชร (2555: 14-15) กล่าวถึงการพัฒนาเกษตรกร ควรดำเนินการ ดังนี้ 1) การพัฒนาโดยอาศัยความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนทั้งในและต่างประเทศ2) การพัฒนาด้วยการให้ข้อมูลสนับสนุนแก่เกษตรกรทั้งเรื่องเทคโนโลยีการผลิต การจัดการผลผลิต การตลาดและการดำเนินธุรกิจเพื่อให้เกษตรกรสามารถเพิ่มขีดความสามารถในการผลิต การส่งออกสินค้าที่มีคุณภาพและปลอดภัยจากสารพิษ3) การพัฒนาด้วยการนำเทคโนโลยีและจักรกลการเกษตรช่วยอำนวยความสะดวกในการทำงานการสร้างภาพลักษณ์ใหม่ของอาชีพการเกษตร ควบคู่ไปกับการพัฒนาศักยภาพด้วยการปรับกระบวนการผลิตและปรับตัวของเกษตรกร4) การพัฒนาเกษตรกรเพื่อสร้างคนคุณภาพในภาคการเกษตรนั้นควรสร้างกลยุทธ์ที่เรียกว่า แผนที่หรือเส้นทางเพื่อการพัฒนาและฝึกอบรม (Training Roadmap) ซึ่งจะเป็นการช่วยให้การทำงานพัฒนามีแบบแผนและเป็นระบบ และ 5) การพัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมด้านการเกษตรหรือการพัฒนาคนในชนบทควรพัฒนาตนเองให้มีความรู้ความสามารถในด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและระบบการสื่อสารอิเล็กทรอนิกส์

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสู่การพัฒนากำลังคนเพื่อเป็นผู้ประกอบการเกษตรบนเส้นทางอาชีพเกษตรกร คือ สถาบันการศึกษาด้านอาชีพเกษตรทั้งในระดับวิทยาลัย และระดับอุดมศึกษาต้องมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในการร่วมสร้างและพัฒนาผู้ประกอบการเกษตรกรรม ควรทำงานในลักษณะการบูรณาการร่วมกัน หนุนเสริมซึ่งกันและกันภายใต้จุดเน้นที่ต่างกันของแต่ละสถาบัน

ข้อเสนอแนะต่อโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ต่อการพัฒนากำลังคนเพื่อเป็นผู้ประกอบการเกษตร ควรสร้างความพร้อมในการหนุนเสริมปัจจัยการผลิต คือ ที่ดินทำกิน ในพื้นที่ ส.ป.ก. ระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน และสร้างระบบพี่เลี้ยงเพื่อให้คำแนะนำแก่เกษตรกรรุ่นใหม่ที่จะเริ่มต้นอาชีพ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายกับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง คือ ควรมีการวิเคราะห์ความต้องการและเป้าหมายในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทางด้านอาชีพเกษตรให้ชัดเจน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการผลิตกำลังคนในสถานศึกษา ระหว่างสายสามัญกับสายอาชีพ วางแผนและส่งเสริมการเข้าสู่อาชีพเกษตรของเยาวชนด้วยการจัดการศึกษาเพื่ออาชีพ โดยพัฒนาตั้งแต่การศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อการค้นหาอาชีพ และการนำเข้าสู่การศึกษาเพื่ออาชีพเกษตร พร้อมสนับสนุนการเข้าสู่อาชีพเกษตรกรรมของผู้สำเร็จการศึกษาอาชีพเกษตร ทั้งนี้วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีต้องทำหน้าที่เป็นแกนหลักของการพัฒนาเกษตรกร ตลอดจนสร้างกลไกเกี่ยวหนุนและขับเคลื่อนอาชีพเกษตรเพื่อการพัฒนาผู้ประกอบการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

บรรณานุกรม

- กาญจน์นิกร กำเนิดพิשר. (2555). การพัฒนาเกษตรกรในศตวรรษที่ 21. วารสารวิชาการปริทัศน์. ปีที่ 20 ฉบับที่ 3 เดือนมีนาคม หน้า 13.
- กลุ่มเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อการบริหารงานอาชีวศึกษา. (2557). สถิติจำนวน นักศึกษาสาขาเกษตรกรรม ช่วง พ.ศ. 2550-2557. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและกำลังคนอาชีวศึกษาสำนักงานการอาชีวศึกษา.
- กองวิจัยตลาดแรงงาน กรมการจัดหางาน. (2552). รายงานการศึกษา แนวโน้มความต้องการแรงงาน ในช่วงปี 2553 – 2557. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงแรงงาน.
- กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน. (2558). สถานการณ์การว่างงาน การเลิกจ้างและความต้องการแรงงาน (Online). <http://lmi.doe.go.th>. 2 เมษายน 2558.
- คณาศรัย คณิศรพิพัฒน์. (2558). ความเป็นไปได้ในการจัดอาหารอินทรีย์ให้นักเรียนประถมโรงเรียนเอกชนในกรุงเทพมหานคร. วารสารการเมืองการปกครอง. มหาสารคาม: อภิชาตการพิมพ์.
- ปยุตต์ จันทน์หอม รุ่ง มัลลิกะมาส และอโนทัย พุทธรังษี. (2554). การขาดแคลนแรงงานไทย: สภาพปัญหา สาเหตุและแนวทางแก้ไข (online). www.senate.go.th/. 8 เมษายน 2557.

ผ่องพรรณ ตรียมงคลกุล และสุภาพ นัฏราภรณ์. (2555). การออกแบบการวิจัย. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

วินัย เมฆดำ และคณะ. (2556). สรุปผลการดำเนินงานโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ใน
งานแถลงข่าวความร่วมมือ. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตร.

สันติ ศรีสวนแดง อภิชาติ ไชยารีย์ และคณะ. (2557). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ การศึกษาแนวทาง
การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่ออาชีพเกษตรกร. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุน
สนับสนุนงานวิจัย.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2553). รายงานการวิจัย เรื่อง การศึกษาความต้องการกำลังคน
เพื่อวางแผนการผลิตและการพัฒนากำลังคนของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร:
กระทรวงศึกษาธิการ.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2554). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและ
สังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559). กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2555). สรุปผลที่สำคัญ การสำรวจภาวะการทำงานของประชากรพ.ศ.
2554. กรุงเทพมหานคร:สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

อภิชาติ ไชยารีย์ ชนันต์ชัย นพแก้ว ทรศนะ ใจชุ่มชื่น และอรนุช หงษาชาติ. (2551). การเปลี่ยน
ผ่านกระบวนการทำนา: กรณีศึกษาชุมชนชาวนา ตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอกุสุมาลย์
จังหวัดนครปฐม. รายงานการประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขต
กำแพงแสน ครั้งที่ 5 (8 ธันวาคม 2551).

เอกชัย ยุทธชัยวรกุล และคณะ. (2552). รูปแบบกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความเชื่อมั่นในการ
ประกอบอาชีพด้านการเกษตร วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีสิงห์บุรี. กรุงเทพมหานคร:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.).

อัมพร มาแสง. (2555). สมรรถนะและขีดความสามารถของแรงงานภาคเกษตรในอนาคต.

วารสารวิชาการปริทัศน์. ปีที่ 20 ฉบับที่ 3 เดือนมีนาคม หน้า 9.

Khunpisuth. (2010). วิถีชีวิตแรงงานภาคเกษตร (online).

<http://mangobar.wordpress.com/2010/12/18>. 14 มีนาคม 2557.